

Universiteit Antwerpen
| Faculteit Rechten

Hulp bij levensbeëindiging voor voltooid leven

Kristof Van Assche

Onderzoeksprofessor Gezondheidsrecht, UAntwerpen

AHLEC, UAntwerpen

Euthanasiewet

- **patiënt** die zich in een **medisch uitzichtloze toestand** bevindt,
 - die gepaard gaat met lijden,
 - dat aanhoudend en ondraaglijk is en **niet gelenigd** kan worden
 - dat het gevolg is van een **aandoening die ernstig en ongeneeslijk is** en werd **veroorzaakt door ongeval of ziekte**

Euthanasiewet

- **patiënt** die zich in een **medisch uitzichtloze toestand** bevindt,
 - die gepaard gaat met lijden,
 - dat aanhoudend en ondraaglijk is en **niet gelenigd** kan worden
 - dat het gevolg is van een **aandoening die ernstig en ongeneeslijk is** en werd **veroorzaakt door ongeval of ziekte**

- doodswens om niet-medische redenen
 - om aandoeningen die weinig zwaarwegend zijn
 - om aandoeningen met reëel en redelijk behandelingsperspectief
 - om lijden dat van voorbijgaande aard of louter toekomstig is

= geen geldig euthanasieverzoek

Debat in Nederland

- 1991: voorstel Huib Drion (de “pil van Drion”)
- 1996: de zaak Brongersma (huisarts veroordeeld door Hoge Raad in 2002)
- 2004: commissie Dijkhuis (Nederlandse Artsenfederatie)
- 2010: Burgerinitiatief ‘Voltooid Leven’
- 2016: commissie Schnabel
- 2016: conceptwetsvoorstel ‘Waardig Levensende’ (D66)
- 2020: onderzoekscommissie Van Wijngaarden: 0,18% vanaf 55 jaar; 1/3 wenst hulp
- 17 juli 2020: wetsvoorstel ‘Voltooid Leven’ (Voorstel van wet houdende toetsing van levensindebegeleiding van ouderen op verzoek)
 - ❖ voor mensen die hun leven als ‘voltooid’ beschouwen zonder dat sprake is van lijden met in overwegende mate medische grondslag → geen eenduidige omschrijving (geen of slechts heel gebrekkige kwaliteit van leven zonder vooruizicht op beterschap; onomkeerbaar verlies van persoonlijke waardigheid; verslechtering van gezondheid; toenemende afhankelijkheid; eenzaamheid door wegvallen van dierbaren of sociaal netwerk)

Voorstel van wet van het lid Pia Dijkstra houdende toetsing van levenseindebegeleiding van ouderen op verzoek en tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht, de Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg en enkele andere wetten (Wet toetsing levenseindebegeleiding van ouderen op verzoek)

Oudere (“persoon die de leeftijd van 75 jaar heeft bereikt”) stelt aan **levenseindebegeleider** (artsen, verpleegkundigen, psychotherapeuten en gezondheidszorgpsychologen die speciale opleiding hebben voltooid en ingeschreven zijn in register) schriftelijk verzoek om **hulp bij zelfdoding** (“voorschrijven en verschaffen van middelen tot zelfdoding”).

Hulp bij zelfdoding is niet strafbaar als levenseindebegeleider,

- a) met oudere overtuiging heeft gekregen dat [die leven voltooid acht en] **andere hulp niet gewenst** is;
- b) overtuiging heeft gekregen dat sprake is van **vrijwillig, weloverwogen en duurzaam verzoek**, waarbij **minstens 2 maanden** zijn verstreken tussen de gesprekken;
- c) heeft vastgesteld dat oudere is in staat is tot **redelijke waardering van zijn belangen**;
- d) overleg heeft gevoerd met **huisarts**, voor zover oudere daarmee heeft ingestemd;
- e) aan oudere heeft aangeraden om **naasten** te betrekken, indien nog niet gedaan; en
- f) ten minste **één andere, onafhankelijke levenseindebegeleider** heeft geraadpleegd die **oudere** heeft gezien en oordeel heeft gegeven over naleving van eisen.

Debat in België

© UNKNOWN

Hongerstakingende Van Esbeen kreeg uiteindelijk euthanasie

Redactie 01-04-09, 15:20 Laatste update: 30-09-15, 18:08

[euthanasie voor lijden veroorzaakt door ouderdomsgerelateerde **polypathologie**]

Debat in België

‘Waarom we niet doof mogen blijven voor de mensen die hun leven als voltooid beschouwen’

De (s)preekstoel van Knack.be

Knack.be maakt ruimte voor religie en levensbeschouwing • 04-09-2017, 06:28 •

Ook euthanasie voor wie levensmoe is?
"Laat ons het debat opstarten"

Vlaams Parlementslid Jean-Jacques De Gucht (Open VLD) wil ook in ons land een debat opstarten over euthanasie voor mensen die levensmoe zijn. "Wie zijn wij om aan die mensen te zeggen: jij moet blijven leven", zegt hij in "De ochtend".

Interview. Professor Etienne Vermeersch ziet in de dood soms een 'positief ding'

'Euthanasie bij levensmoeheid komt er. Gegarandeerd'

De Gucht (Open Vld) eerder deze week voorstelde om het debat in navolging van Nederland ook hier te voeren, hadden alleen de groenen daar oren naar. Zelfs vooraanstaande pleitbezorgers van euthanasie onder artsen en filosofen fronsten danig de wenkbrauwen.

Waarom bent u voor?

Vermeersch: "Waarom zou je een probleem moeten hebben met mensen die op vergevorderde leeftijd vinden dat ze een mooi leven geleid hebben en dat het afgerond is? Als een mens geen

levensmoe is? Palliatief arts Wim Distelmans zegt zich niet bevoegd te voelen om dat oordeel te vellen.

"Je zou dat ook aan psychologen kunnen overlaten, maar bevoegd is volgens mij iedere arts. Ze kunnen allemaal vaststellen of iemand gedurende een zekere periode te kennen geeft dat het voor hem of haar op is.

"Natuurlijk heb je enkele goede criteria nodig. Het is voor mij belangrijk dat die persoon geen verantwoordelijkheid meer heeft ten opzichte van zijn kinderen of andere familieleden. En ie moet er

Debat in België

Lutgart Simoens pleit voor euthanasie bij een "voltooid leven"

Radiocoryfee Lutgart Simoens pleit voor euthanasie, ook als je niet ondraaglijk lijdt, maar het gevoel hebt dat je leven voltooid is. Dat vertelde ze in een interview op [knack.be](https://www.knack.be).

radio2

Veerle Deblauwe

di 27 aug 2019 ⌚ 18:43

INIE GAGARINE

Tv-icoon Paula Sémer (94): "Grote inspanning om dag in dag uit de uitdagingen van het leven aan te kunnen"

Er moet een wettelijke regeling komen om uit het leven te stappen wanneer mensen voortleven niet meer zien zitten.

Debat in België

Gwendolyn Rutten: 'Niet alleen bij ondraaglijk lijden, maar ook als je leven 'af' is, moet je er een punt achter kunnen zetten'

Psychisch lijden dat gepaard gaat met langzaam aftakelen blijft een realiteit

Freddy Mortier. Beeld Karel Duerinckx

Freddy Mortier is hoogleraar ethiek aan de UGent en voorzitter van deMens.nu

FREDDY MORTIER 31 oktober 2019, 15:17

Is een juridische regeling mogelijk?

▪ Mensenrechtelijk en grondwettelijk kader:

- Europees Hof voor de Rechten van de Mens:
 - *Pretty v. VK*, EHRM 29 april 2002, nr. 2346/02
 - *Haas v. Zwitserland*, EHRM 20 januari 2011, nr. 31322/07
 - *Koch v. Duitsland*, EHRM 19 juli 2012, nr. 497/09
 - *Gross v. Zwitserland*, EHRM 14 mei 2013, nr. 67810/10
 - *Lambert e.a. v. Frankrijk*, EHRM 5 juni 2015, nr. 46043/14 & EHRM 30 april 2019, nr. 21675/19
 - *Lings v. Denemarken*, EHRM 12 April 2022, nr. 5136/20
 - *Mortier v. België*, EHRM 4 oktober 2022, nr. 78017/17
- UN Human Rights Committee, *General comment no. 36, Article 6 (Right to Life)*, 3 september 2019, CCPR/C/GC/35
- België:
 - Raad van State (afd. wetgeving), advies 31.441/AV-AG en 31.442/AV-AG, 20 juni 2001
 - Arbitragehof 14 januari 2004, nr. 4/2004; GwH 29 oktober 2015, nr. 153/2015; GwH 17 februari 2022, nr. 26/2022

Is een juridische regeling mogelijk?

- **Mensenrechtelijk en grondwettelijk kader:**

- hoge mate van soevereiniteit om hulp bij levensbeëindiging te reguleren
- → enkel indien billijk evenwicht tussen
 - a) recht op eerbiediging van privéleven (autonomie om levensbeëindigende beslissingen te nemen ter voorkoming van mensonwaardig levenseinde) en
 - b) recht op leven en recht op fysieke integriteit

bescherming tegen misbruik en externe druk

Is een juridische regeling mogelijk? 4 voorwaarden

1. wet moet voorzien in procedure die kan garanderen dat verzoek overeenstemt met **vrije en authentieke wil**;
 - **handelings- en wilsbekwame** oudere: betrokkenheid van **arts** (+ voorschrijven dodende middelen)
 - **vrijwillig**: stervenswens niet tot stand gekomen als gevolg van zware expliciete of impliciete druk?
 - **vaststaande wil** (weloverwogen en duurzaam): alternatieve ondersteuning eerst echt onderzocht?
 - [ondraaglijk en uitzichtloos lijden vereist
 - vanuit noodtoestand (= geen misdrijf wanneer persoon handeling redelijkerwijs wel moest stellen om gelijkaardig of hoger belang te vrijwaren)
 - anders risico op schuldig hulpverzuim]
2. wet omvat **verhoogde beschermende maatregelen voor kwetsbare personen**;
 - = personen die niet binnen afzienbare tijd geacht worden te overlijden
 - additionele waarborgen? betrekken van **additioneel expert**?

Is een juridische regeling mogelijk? 4 voorwaarden

3. wet moet omvang van recht om zelf te kunnen beslissen over levenseinde op **heldere en zorgvuldige manier afbakenen**;
 - hoe afbakenen van wie er exact in aanmerking komt?
 - onduidelijk hoe voltooid leven kan worden vastgesteld
 - criteria moeten **voldoende helder, transparant en toetsbaar** zijn
 - <-> inschatting overlaten aan subjectieve beoordeling van betrokkene zelf
4. wet moet **met precisie beslissingen reguleren** van personen die taak hebben om verzoek tot euthanasie of hulp bij zelfdoding te beoordelen
 - beslissingen kunnen precies gereguleerd worden, maar kwaliteit hangt af van helderheid, transparantie en toetsbaarheid van criteria
 - recht op leven houdt plicht in om overlijdensgevallen te onderzoeken → a posteriori controle: kwaliteit van toetsing hangt af van helderheid, transparantie en toetsbaarheid criteria

fundamentele inbreuk op mensenrechtelijke principes dreigt

Is een juridische regeling wenselijk? argumenten tegen

- **meeste gevallen vallen reeds onder euthanasiewet**
- **onwenselijk voor situaties waarbij lijden geen medische grondslag heeft, of zonder lijden**
 - uithollen euthanasiepraktijk
 - doodswens van ouderen die hun leven als voltooid beschouwen blijkt doorgaans ambivalent:
 - gevoelens van eenzaamheid en nutteloosheid
 - gevoelens van verlies
 - gebrek aan zingeving en perspectief
 - lichamelijke en geestelijke vermoeidheid
 - gevoelens van extreme kwetsbaarheid
 - vrees in toenemende mate afhankelijk te worden

Is een juridische regeling wenselijk? argumenten tegen

- meeste gevallen vallen reeds onder euthanasiewet
- onwenselijk voor situaties waarbij lijden geen medische grondslag heeft, of zonder lijden
 - o uithollen euthanasiepraktijk
 - o doodswens van ouderen die hun leven als voltooid beschouwen blijkt doorgaans ambivalent:

- gevoelens van eenzaamheid en nutteloosheid
- gevoelens van verlies
- gebrek aan zingeving en perspectief
- lichamelijke en geestelijke vermoeidheid
- gevoelens van extreme kwetsbaarheid
- vrees in toenemende mate afhankelijk te worden

eerder wens om beter leven dan wens om te sterven

in vele gevallen verdwijnt doodswens door

- initiatieven die eenzaamheid bij ouderen bestrijden
- steun bij hervatten van betekenisvolle activiteiten
- verlichten van lichamelijke noden
 - aangepaste medicatie, betere pijnbestrijding
 - hulpmiddelen voor fysieke ongemakken
- verbeteren leefomstandigheden

Is een juridische regeling wenselijk? argumenten tegen

- meeste gevallen vallen reeds onder euthanasiewet
 - onwenselijk voor situaties waarbij lijden geen medische grondslag heeft, of zonder lijden
 - o uithollen euthanasiepraktijk
 - o doodswens van ouderen die hun leven als voltooid beschouwen blijkt doorgaans ambivalent:
 - gevoelens van eenzaamheid en nutteloosheid
 - gevoelens van verlies
 - gebrek aan zingeving en perspectief
 - lichamelijke en geestelijke vermoeidheid
 - gevoelens van extreme kwetsbaarheid
 - vrees in toenemende mate afhankelijk te worden
- eerder wens om beter leven dan wens om te sterven

in vele gevallen verdwijnt doodswens door

 - initiatieven die eenzaamheid bij ouderen bestrijden
 - steun bij hervatten van betekenisvolle activiteiten
 - verlichten van lichamelijke noden
 - aangepaste medicatie, betere pijnbestrijding
 - hulpmiddelen voor fysieke ongemakken
 - verbeteren leefomstandigheden
- essentieel dat eerst praktische en sociale ondersteuning wordt geboden
 - uitbouwen ouderenzorg, met zorgaanpak gericht op lichamelijke comforttherapie, persoonlijke betrokkenheid, en opnieuw aanwakken van zelfwaarde en zingeving

Is een juridische regeling wenselijk? argumenten voor

- **steeds meer mensen op hoge leeftijd met niet-ambivalente, duurzame en intense doodswens**
 - personen op hoge leeftijd die balans van hun leven hebben opgemaakt → conclusie dat negatieve doorslag is gaan geven → klaar met het leven → verkiezen leven af te sluiten op wijze die ze zelf nog waardig vinden
 - geen “achterliggende reden” van verzoek
 - niet reduceren tot kwetsbare individuen die beschermd moeten worden tegen zichzelf

- verzoek om hulp bij levensbeëindiging voor voltooid leven **in sommige gevallen duidelijk legitiem**
- **heel wrang om ouderen te verplichten tot levenseinde dat ze net mensenwaardig vinden:** toenemende aftakeling, controleverlies en ontluistering, al dan niet gepaard met schaamte

- aankomende vergrijzingsgolf, met steeds meer mensen die heel oud worden met aanvaardbare gezondheid → vragen steeds talrijker

Is een juridische regeling wenselijk? Conclusie?

- **toch niet opportuun → nefaste symbolische impact van legalisering**
 - stigmatisering van ouderdom: attitudeverschuiving inzake waarde van mensenleven op leeftijd
 - normalisering van levensbeëindiging op basis van ouderdom: vanaf bepaalde leeftijd beter om te sterven dan te leven met (zware) uitdagingen
 - internalisering van perceptie dat leven op oudere leeftijd 'inferieur' zou zijn
 - impliciete maatschappelijke druk om verzoek tot levensbeëindiging te overwegen
 - vooral ouderen die anderen 'tot last' zijn en veel en dure zorgen nodig hebben
 - 'verwachtingen' van naaste familieleden
 - ouderen die vooropgestelde leeftijd bereikt hebben zullen zich moeten verantwoorden
 - in extremis ook andere categorieën van hulpbehoevenden?
- zullen deze gevolgen zich wel manifesteren?
 - anders dan bij euthanasiewet zijn zorgvuldigheidsvoorwaarden van nieuw wettelijk kader ontoereikend om perceptiewijziging en hellend vlak te vermijden → **risico niet nemen**

maximaliseren van respect voor stervenswens van sommige ouderen kan leiden tot minimaliseren van respect voor autonomie en waardigheid van anderen

Universiteit Antwerpen
| Faculteit Rechten

Van Assche K, Van Gucht R & Loos S. “Hulp bij levensbeëindiging voor voltooid leven”, in Van den Eynde V. (Ed.). *Euthanasierecht in België. De wet in verandering(?)*. Turnhout: Story Publishers, 2021, 103-132

Kristof Van Assche

Kristof.VanAssche@UAntwerpen.be

Onderzoeksprofessor Gezondheidsrecht, UAntwerpen

AHLEC, UAntwerpen